

tekst Annelies Barendrecht, foto's Brand Overeem

Downton Abbey

maar dan op de Veluwe

Boerenrentmeester Gert van Dasler met jachthond Baco.

Tien jaar lang gingen fotograaf Brand Overeem en schrijver/cultuurhistoricus Bert Paasman samen op pad om verhalen vast te leggen, van mensen van adel en van degenen die voor hen gewerkt hebben en nog werken. Het resultaat is *Het land van de jonker*, een naslagwerk en kijkboek. Downton Abbey, maar dan gesitueerd op de Veluwe en met de adellijke familie Van Haersma de With en hun entourage in de hoofdrol.

'We willen vastleggen wat verdwijnt voor het te laat is'

Op de voorkant van het boek staat jonker Maurits Van Haersma de With junior met een Engels jachtgeweer, een Purdey, geërfd van zijn oudoom jonker Jan. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg die het geweer cadeau van jonker Maurits senior, als pleister op de wonde voor de vernietiging van een aantal van zijn jachtgeweren door de Duitsers. Maurits junior is er trots op. Zo poserend met het jachtgeweer voor zijn huis De Berencamp in Nijkerk, met op de achtergrond zijn geboortehuis Salentein – dat al generaties in bezit is van de familie – dekt de foto haarscherp de lading van het boek: jacht, pacht en macht. Paasman: 'De pachters maar ook hun knechten en meiden, jachtopzieners, chauffeurs, landarbeiders dienden 24 uur per dag, zeven dagen in de week klaar te staan voor hun adellijke 'bazen'. De afstand tussen de adel en alle mensen die voor hen werkten, was groot. Die afstand werd nog eens vergroot door de hoge posities die veel mensen van adel hadden: diplomaten, Commissarissen van de Koningin, politici... Hun levens waren onvergelijkbaar. Waar de adel elkaar vaak ontmoette tijdens de jacht en tijdens diners op prachtige locaties, bestond het leven van het personeel vaak uit keihard werken, in veel gevallen voor weinig loon en zonder vast contract.'

Vruchtbare vriendschap

Tijdens een fotoreportage in 1972 over de voorbereiding van de verhuizing van het Barneveldse Museum Nairac naar de oude brouwerij in Barneveld ontmoeten Overeem en Paasman elkaar voor het eerst. Overeem is op dat moment fotograaf bij de *Amersfoortse Courant* – 'iedereen kende me in Amersfoort' – en het *Veluws Dagblad*. Later komt er het *Utrechts Nieuwsblad* bij. In de jaren bij 'de krant' zwerft hij over de hele Veluwe, in een gebied tussen het Rivierenland, Utrecht en de IJssel bij Voorst. 'Gouden jaren' zijn het waarin hij 'alle ruimte' krijgt om mooie reportages te maken en heel veel contacten opdoet. Paasman is als literatuurhistoricus en begeleider van een groep Amsterdamse studenten van de Universiteit van Amsterdam, betrokken bij het overgangsproces van Museum Nairac. Ze raken aan de praat en blijken dezelfde soort belangstelling en ideeën te hebben. De ontmoeting is het begin van

Vossenjacht op Renselaer.

een warme, vruchtbare vriendschap met een duidelijke taakverdeling. Pratend over hun samenwerking vliegen de anekdotes je om de oren. Overeem: 'We waren bezig met het in 1989 uitgegeven boek *Het stroeve land*, gedichten over de Veluwe die Bert met een oud-student Henk van der Vlist uit Ede, had uitgezocht. De gedichten hadden we op een gegeven moment wel, de beelden nog niet. Op zoek naar fotomateriaal reden we de hele Veluwe over. Ik reed, Bert las de gedichten voor en dan zochten we daar dus de juiste beelden bij. Ik herinner me dat ik op een dag, thuis in Barneveld, naar boven keek, naar een prachtige lucht met donkere wolken en mooi licht, en dacht: 'Die lucht moeten we hebben, voor het gedicht Wolken boven Hattem'. We zijn in de auto gesprongen en als een gek naar Hattem gereden om foto's te nemen.'

Veertig jaar trouw

Het is een voorbeeld van hun werkwijze waar ze inmiddels al bijna veertig jaar trouw aan zijn. Overeem: 'We zijn onderweg, hebben afspraken bij deze of gene, ondertussen vertelt Bert aan een stuk door, het is zo'n begenadigde verteller. Ik zorg ervoor dat zich deuren openen. Vaak gingen we gewoon een ommetje rijden, even een praatje maken her en der. En daar ontstonden dan weer nieuwe contacten uit.' Vaker was het zo dat Brand mensen ontmoette die hij al kende vanuit eerder contacten. 'Als fotograaf kwam ik overal, die contacten onderhoud ik. Om een foto te maken ga ik soms wel drie keer bij iemand langs, met of zonder Bert. Mijn camera heb ik in

het begin niet bij me. Als ik dan het vertrouwen heb gewonnen, vraag ik of ik foto's mag maken. Mensen gaan dan gewoon hun gang, ze vinden het helemaal niet erg dat ik er ben. Soms ga ik met een gebakje bij iemand langs, gewoon omdat ik dat leuk vind. Mijn hart ligt bij eenvoudige mensen, authentieke mensen. Zelf ben ik ook maar een gewone jongen van de Veluwe.' Hij is van bescheiden afkomst, zegt hij zelf. Maar zo eenvoudig is die niet. Vader Jacob Overeem (1915-2005), pseudoniem Jac. Overeem, had als bijnaam 'Schrijvend hart van de Veluwe'. Met niet meer opleiding dan de lagere school – hij kwam niet mee op school, waarschijnlijk was hij hoogbegaafd, aldus Brand – ontwikkelde de boerenzoon uit een streng reformatorisch milieu zich tot een alomtewoerdend schrijver van honderd boeken waaronder romans, levensbeschouwingen, meditatiebundels, jeugdboeken en dichtbundels. Toen de kinderen het huis uit waren, zegde hij het boerenleven vaarwel en leidde hij een schrijversbestaan in de familieboerderij De Flevohof in het buitengebied tussen Voorthuizen en Barneveld. 'Mijn vader was boer, maar eigenlijk meer kunstenaar. Die artistieke genen zitten bij ons in de familie. Mijn broer Gerard bijvoorbeeld is een gerenommeerd beeldhouwer geworden.'

Aanvullen

Paasman komt oorspronkelijk uit het Drentse Hoogeveen, maar woont al zó lang op de Veluwe – eerst in Epe en later in Putten, hij zat er zelfs in de gemeenteraad – dat hij zich intens verbonden voelt met de streek. Hij is gespecialiseerd

Bart en Teus van de Pol, daggelders van het jonkerland.

'Zelf ben ik ook maar een gewone jongen van de Veluwe'

in literatuur en cultuur. Lang werkte hij bij de Universiteit van Amsterdam (UvA) en was, en is, onderzoeker van het koloniale verleden van Nederland. 'Maar als jonge man was ik ook al geboeid door de geschiedenis van de Veluwe. De eigen omgeving vind ik interessant. Zowel in Epe als in Putten ben ik medeoprichter geweest van het plaatselijk Historisch Genootschap. Brand en ik delen dus een warme belangstelling voor de Veluwe en de mensen die er wonen. We vullen elkaar aan. Brand met zijn brede netwerk aan contacten waar hij moeiteloos entree heeft, en ik, de nieuwsgierige onderzoeker, die graag doorgraaft op zoek naar relevante informatie.' Veertig jaar verder is hun gezamenlijk oeuvre niet groot, maar om productie maken gaat het de mannen niet. Vastleggen wat verdwijnt voor het te laat is, is een belangrijke drijfveer die consequent doorgevoerd is in de vier coproducties: *Het leven van Evert, Mariahoeve – Drie gezusters en de strijd om het bestaan, Het stroeve land en nu dus Het land van de jonker – uit de tijd van diensten en gunsten*. Klein, maar fijn. In onderlinge harmonie, zonder tijdsdruk, met heel veel oog en hart voor de mensen die geportretteerd worden.

Dikke vinger in de pap

Het idee voor *Het land van de jonker* kwam van Overeem na de publicatie in 2008 van hun laatste boek *Mariahoeve*. 'Ik zei tegen Bert: 'Moeten we niet eens naar het land van de jonker kijken, van jonker Frits?' Zo werden de honderden hectare grond en de tientallen boerderijen genoemd. Ik had in de loop van de tijd, zonder enig plan, zoveel mensen op de Veluwe gefotografeerd, materiaal te over. En zulke interessante gesprekken gevoerd! Daar wilde ik iets mee. Overigens heb ik jonker Frits nooit gefotografeerd, dat wilde hij niet. Uit familiearchieven kregen we toch nog heel wat foto's van Frits, waaronder één bijzondere: Frits op zijn gele Harley Davidson.' Bert gaat nog even door op de persoon Frits die hij persoonlijk heeft meegemaakt, zij het nooit in privé-ontmoetingen. 'Ik zat indertijd in de gemeenteraad in Putten, jonkheer Quarles van Ufford was toen burgemeester én vriend van jonker Frits. Die had, onzichtbaar voor alle gemeenteraadsleden een dikke vinger in de pap omdat hij bijna een kwart van het grondgebied

Bosarbeider Cor van der Lee in het Moordgat

van de gemeente Putten in zijn bezit had.' Uitgangspunt voor het nieuwe project was een tijdsbeeld schetsen van de adel en iedereen die het land bewerkt en bewoont. Met de familie Van Haersma de With als middelpunt. De adel uit het boek was tot aan de Tweede Wereldoorlog in het bezit van landgoederen en pachtboerderijen van Zwartebroek, Nijkerk en Putten, bij Apeldoorn tot Voorst. Plannen om de West-Veluwse bezittingen en de IJsselstreek met elkaar te verbinden werden nooit verwezenlijkt. Overeem: 'De adel heeft na de oorlog veel onroerend goed moeten verkopen, ook aan niet-adellijke geïnteresseerden. Zoals aan de familie Van Beuningen, eigenaren van landgoed Anderstein in Maarsbergen en sinds 1994 eigenaar van het noordelijke deel van landgoed Appel en sinds 2008 ook van het zuidelijke deel. Mede-eigenaar Herman van Beuningen brengt zo'n vier maanden per jaar op het landgoed door om zich te wijden aan het beheer.' Paasman: 'De sociale verschillen zijn verdwenen, de gewone mensen werden mondiger, wereldwijd verloor de adel aanzien en bezittingen.'

Pijnlijk proces

Vanaf 2010 gingen de heren elke woensdag samen op stap. Ze interviewden jachttopzieners, loonwerkers, pachters maar ook de voormalige kosteres in Driedorp, Chrisje van Norden, en Ali Nieboer, hoofd van de huishouding op huize De Beukenheg. Gaandeweg breidde hun werkerrein zich uit, het land van de jonker bleek veel groter dan ze aanvankelijk gedacht hadden. Overeem: 'We hadden eindeloos door kunnen gaan, maar de geïnterviewden waren over het algemeen

mensen op leeftijd, en wij ook, je moet een keer ophouden! Van de 1200 geselecteerde foto's, deels uit privébezit, werden er uiteindelijk 300 opgenomen in het boek. 'Een pijnlijk proces', noemt Paasman de selectie. Vastleggen wat dreigt te verdwijnen, want 'over een jaar of twintig, dertig zijn de verhalen vergeten', aldus Paasman. Maar ze wilden ook een hommage brengen aan 'het volk'. Brand: 'Over de adel is veel bekend, de geschiedenis van adellijke families gaat vaak heel ver terug. En omdat ze vaak vooraanstaande posities hadden in de samenleving is er veel opgetekend. Maar de verhalen van al die mensen die voor de adel gewerkt hebben, en soms nog werken, zijn veel minder bekend. Die willen we met dit boek een gezicht geven.' Paasman met een lach: 'We hebben ze als groep ook een eigen wapenschild aangeboden.' Nee, het boek is geen romannetje geworden, stellen ze vast. Maar ook geen studieboek met voetnoten, want iedereen moet het kunnen lezen. Lezen over de broers Teus en Bart van de Pol en het Jodengat bij Veldhoef, waar Joodse onderduikers zaten. Teus verzorgde ze. Of over het rentmeesterschap van boerenrentmeester Gert van Dasler en de bekeerde stroper Cor Koppies. Maar ook verhalen over de jacht, een geliefd tijdverdrijf van de adel. Over de onvoorwaardelijke trouw van de mensen op de landgoederen aan de adellijke eigenaren van de grond waar ze op woonden en werkten. Overeem: 'Ze hadden elkaar nodig, dat realiseerden beide partijen zich. Het zijn vervlogen tijden, dergelijke standsverschillen bestaan nauwelijks meer.'

Ria van der Steen-van Winkoop, pachtersdochter op Appel, ook wel Poezenvrouwje genoemd.

Ali Nieboer, hoofd van de huishouding op De Beukenheg, toont haar verbondenheid met freule Annie (1877-1952), jonker Jan (1878-1965) en hun zoon Frits (1918-1991). Allen Haersma de With.

Het land van de jonker – Uit de tijd van diensten en gunsten, *Brand Overeem en Bert Paasman, de Fontein Romans & Spanning*, ISBN 9789026138805, €27,50.